

UDK: 341.76:325.14 (497.6) "18"
Izvorni naučni rad

ABDUL-HAMID U BOSNI

Edin Radušić
Filozofski fakultet u Sarajevu
Bosna i Hercegovina

Apstrakt: U prilogu se analiziraju i kontekstualiziraju podaci koji govore o boravku u Bosni britanskog podanika Afganca Abdul-Hamida, rođenog u britanskoj Indiji. On s porodicom u najisturenijoj osmanskoj provinciji potkraj sultanove vlasti živi i posluje duže od petnaest godina. Abdul-Hamid i u prijelomnim trenucima austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine i otpora okupaciji 1878. godine svoju sudbinu i sudbinu svoje porodice veže uz Bošnjake, učestvuje u oružanom otporu i biva zarobljen od austrijskih okupacionih trupa. Prate se i aktivnosti Britanskog konzulata u Sarajevu u vezi s njegovim puštanjem na slobodu.

Ključne riječi: Afganac Abdul-Hamid, Bosna i Hercegovina, Britanski konzulat, zakup desetine, austrougarska okupacija i otpor okupaciji.

Abstract: This contribution analyses and contextualizes data about an Afghan named Abdul Hamid who was a British subject born in British India and who stayed in Bosnia. Together with his family he lived and worked for more than 15 years in the farthest province of the Ottoman Empire at the end of the Sultan's reign. Even in the crucial moments of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878, Abdul Hamid tied his and his family's destiny to the fate of the Bosniaks, he participated in the armed resistance and was arrested by the Austrian occupying troops. The contribution also follows the activities of the British consulate in Sarajevo regarding his release.

Key words: Afghan Abdul Hamid, Bosnia and Herzegovina, British consulate, farming of the tenth, Austro-Hungarian occupation, resistance to the occupation.

Devetnaesto stoljeće je u Bosnu i Hercegovinu, kao i u cijelo Osmansko carstvo donijelo velike promjene. Proces ubrzanih promjena, u prvoj fazi u formi temeljitih reformi političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prilika, a kasnije promjenom vrhovne vlasti i nametanjem sistema i vrijednosti koje su ranije vrijedile *s one strane*, ispoljavao se na različite načine. Promjene u jednoj utjecale su na stanje u drugoj sferi života. Ono što je nekada bilo nepoznato postaje poznato, što je bilo strano postaje domaće, što je nekada bilo čudno postaje uobičajeno, nekada lojalni podanici postaju buntovnici (neki nekadašnji buntovnici to i ostaju), državotvorni elementi postaju sumnjivci, a sumnjivci državotvorni, nekadašnji stranci postaju domaći, a domaći postaju stranci. Ljudi dolaze i odlaze.

Centralizacija vlasti praćena ukidanjem specifičnog položaja Bosne unutar osmanske države (“supsistem”), koja je od strane većine Bošnjaka muslimana shvatana kao najbolnja posljedica osmanskih reformi, kao činovnike u njihovu zemlju dovodi pripadnike različitih naroda iz raznih krajeva Carstva.¹ Iako postojanje stranaca u Bosanskom ejaletu/vilajetu (domaćih, osmanskih i onih drugih, *pravih*) nije bilo ekskluzivitet 19. stoljeća, promijenjene okolnosti i brojnost izvora različite provenijencije omogućili su da saznamo malo više o nekima od njih. Kada jedan stranac, Afganac, rođen u dalekoj britanskoj Indiji i britanski podanik, nosi sultansko ime, dolazi da posluje i ostaje da živi s porodicom u Bosni više od deceniju i po, bavi se poslom koji mu zakonski nije bio dopušten i svoju sudbinu u prijelomnim trenucima okupacije i otpora okupaciji veže uz domaće ljude Bošnjake, onda takav čovjek privlači posebnu pažnju.

Historiografska literatura koja se bavila bosanskohercegovačkim stanovništvom, njegovom vjerskom, etničkom i rasnom strukturom i karakteristikama, dinamikom promjena etničkog sastava stanovništva i njegovog identiteta (i u jednini i u množini), kao i ona koja se usredsredila na migracijska kretanja većih i manjih grupa vezanih za Bosnu i Hercegovinu (doseljavanja, iseljavanja) ili, još konkretnije, koja

---

¹ Koliko nam je poznato, stranac Abdul-Hamid, koji je glavna tema ovog rada, nije bio osmanski činovnik.

tretira strance u 19. stoljeću, ne spominje prisustvo Afganaca u Bosni i Hercegovini.² Muhamed Hadžijahić u radu koji na osnovu primarnih izvora najkonkretnije tretira pitanje etničkih manjina u dva posljednja stoljeća osmanske uprave u Bosni i Hercegovini u brojnije manjinske etničke skupine ubraja Jevreje, Albance, Cigane, Karavlahe (Cigane Karavlahe), Cincare, Turke, Čerkeze, a zaključuje da se pored njih u *neznatnoj mjeri našlo (se) u Bosanskom pašaluku i pripadnika nekih drugih naroda koji nisu južnoslovenskog porijekla: Grka, Armenaca, Poljaka, Mađara, Nijemaca, Austrijanaca i dr(ugih)*³, ne navodeći koji bi ti drugi narodi bili.

Iako prisustvo Afganaca *Abdul-Hamida*, njegove supruge i sina, zabilježeno u tri izvora,⁴ nekoliko činjenica o njegovom životu i njegovoj aktivnosti u Bosni, kao i prepoznati ili mjestimice pretpostavljeni kontekst njegove povezanosti s Bosnom ne omogućavaju pouzdan odgovor na pitanje *otkud da on dođe baš u Bosnu i tu ostane da živi*, i posebno da rekonstrukcija njegovog boravka u Bosni i Hercegovini neće

---

² Dorđe Pejanović, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine*. Beograd: SAN, CCXXIX/12, 1955; Iljas Hadžibegović, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*. Sarajevo: Svjetlost, 1980; *Migracije i Bosna i Hercegovina* (gl. ur. Nusret Šehić). Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Sarajevo, 1990; Diskusija: Problemi etničkog razvitka u Bosni i Hercegovini (posebno vidi prilog Muhameda Hadžijahića, Neki rezultati ispitivanja etničkih kretanja u Bosni u XVIII i prvoj polovici XIX stoljeća, 289-300), Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, XI-XII/11-12, 1975-1976, 261-342; Muhamed Hadžijahić, O maninskim etničkim skupinama u Bosni i Hercegovini u XVIII stoljeću, do okupacije 1878. Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju Sarajevo: XVII/18, 1981, 203-220.

³ M. Hadžijahić, O maninskim etničkim skupinama, 203, 219. Ovi pojedinci iz malobrojnih naroda su se vremenom, ukoliko nisu iselili, utopili u domaće stanovništvo, pri čemu je njihova vjerska pripadnost bila ključna odrednica pravca hoće li postati današnji Srbi, Hrvati ili Bošnjaci. Izuzetak čine Mađari i Poljaci, prebjezi nakon neuspjeha mađarske revolucije 1848. godine, koji su prešli na islam, izuzev Mihajla Đurđevića, koji je prešao na pravoslavlje i bio učitelj u srpskoj školi u Banjoj Luci. Isto, 220. U austrougarskom razdoblju doseljava se novo stanovništvo različitih vjera i narodne pripadnosti, čime slika bosanskohercegovačkog stanovništva postaje još šarenija. Doseljavaju se Jevreji aškenazi, Ukrajinci grko-katolici, evangelisti, Hrvati, Srbi, Nijemci, Poljaci, Rusini, Česi, Mađari, Slovenci, Italijani, Rumuni, Slovaci i drugi (ostalih doseljenika je prema popisu iz 1910. bilo 650). Iljas Hadžibegović, Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918 godine), *Revija slobodne misli*, br. 19-20. januar-mart 1999, 97-101.

⁴ *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 12. December 1878, no. 76; Vice Consolato Austro-Ungarico – Consolato Generale Austro-Ungarico Sarajevo, Banjaluka, 22. Novembar 1878, no. 828, Copy, u: *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 12. December 1878, no. 76; *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 30. December 1878, no. 79.

značajnije promijeniti dosadašnju spoznaju o stanovništvu i dinamici etničkog kretanja u Bosni i Hercegovini 19. stoljeća, mišljenja smo da nam analiza poznatih podataka i njihova kontekstualizacija mogu barem malo približiti to vrijeme i ljude tog vremena.

Izvori (svi s kraja 1878. godine) pričaju šturu priču o tom čovjeku i njegovoj sudbini. Zvao se Abdul-Hamid i bio je Afganac, koji je prema vlastitoj izjavi (potvrđenoj od Britanskog generalnog konzulata u Carigradu) rođen u britanskoj Indiji. Kako saznajemo iz izvještaja britanskog privremenog konzula Edwarda Freemana, on je u periodu do 1878. godine duže od 15 godina stalno boravio u Bosni. Zanimljivo je da se do 1876. nije predstavljao kao britanski podanik, niti je bio u kontaktu sa Britanskim konzulatom u Bosni. Te 1876. godine zatražio je zaštitu britanskog konzula Williama Richarda Holmesa, kojemu je zaštita britanskih podanika na teritoriji koju je pokrivao njegov konzulat bila jedna od važnijih zadaća. Tom prilikom Abdul-Hamid je bio uključen u više sudskih procesa, i sa osmanskim vlastima i sa domaćim privatnim licima. Radilo se o parnicama pokrenutim u vezi sa desetinom na poljoprivredne proizvode, koju je Abdul-Hamid uzimao u zakup u nekim okruzima Banjalučkog i Bihaćkog sandžaka, iako on kao britanski podanik (stranac) zakonski nije imao pravo na taj posao. Kako nije mogao dokazati britansko podaništvo, konzul Holmes i Edward Bothamley Freeman, sekretar Konzulata u Sarajevu i kasniji vicekonzul u Mostaru i konzul u Sarajevu, tada su mu odbili pružiti pomoć i zaštitu u spomenutim sporovima. U proljeće naredne 1877. godine on se uputio u Carigrad i od tamošnjeg britanskog generalnog konzula Fawcetta osigurao certifikat da je on britanski podanik. To mu je omogućilo da ga od tada britanski konzularni predstavnici u Bosni prepoznaju kao podanika *Njenog Veličanstva* britanske kraljice.

Međutim, kako poznati izvori o Abdul-Hamidu ne govore ništa o angažmanu Britanskog konzulata u spomenutim sudskim sporovima, nije nam poznato da li je, i ako jeste, kakve je koristi na sudu imalo dokazivanje britanskog podaništva za Abdul-Hamida. Čini se da su ti procesi bili završeni prije dokazivanja britanskog podaništva od strane Abdul-Hamida i da se Britanski konzulat nije posebno angažirao u njegovu korist na sudu.⁵

---

⁵ U izvještajima poslanim iz Britanskog konzulata u Sarajevu i zaprimljenim u njemu za 1876. i 1877. godinu nema spomena Abdul-Hamida, iako se iz spomenutih izvještaja iz 1878. godine (*F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 12. December 1878, no. 76; Vice Consolato Austro-Ungarico – Consolato Generale Austro-Ungarico Sarajevo, Banjaluka, 22. Novembar 1878, no. 828, Copy, u: *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 12. December 1878, no. 76; *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 30. December 1878, no. 79), vidi kontakt Abdul-Hamida sa Britanskim konzulatom u obje te godine. Vjerovatno su nemiri u Bosni i Hercegovini i istočna kriza kao cjelina učinili ovo pitanje marginalnim.

Abdul-Hamid je ponovo zabilježen u građi Britanskog konzulata nakon što su on i njegov sin pali u ruke austrougarskoj vojsci 14. augusta 1878. godine. Tom prilikom je njegova supruga pismeno zamolila tada privremenog konzula u Bosni Freemana da isposluje oslobađanje Abdul-Hamida i njenog sina (u građi se ne spominje njegovo ime). Oni su bili zatočeni zajedno sa još nekim muslimanima u *Austrijskoj Gradiški* (Stara Gradiška), nakon zarobljavanja koje je uslijedilo poslije napada krajiških Bošnjaka na Banju Luku 14. augusta. Za razliku od ranije spomenutog sudskog spora u koji je bio uključen Abdul-Hamid, ovoga puta je Britanski konzulat, priznajući mu britansko podaništvo, poduzeo određene aktivnosti u cilju ispitivanja okolnosti njegovog hapšenja i držanja u zatvoru. Freeman je zatražio od austrougarskog generalnog konzula da ga preko Depola, njemu potčinjenog vicekonzula iz Banje Luke, upozna sa Abdul-Hamidovim slučajem. Informacije iz Banje Luke su pristigle početkom decembra 1878. godine, nakon čega je Freeman o poznatim pojednostima slučaja upoznao Henryja Layarda, britanskog ambasadora u Carigradu.

Depolo je izvijestio da je Abdul-Hamid sa još nekim muslimanima bio uhapšen u vrijeme sukoba domaćih muslimana i okupacionih trupa, a zbog toga što je pucao na austrijske vojnike. Nakon što je uhapšen, privremeno je bio zatvoren u banjalučku lokalnu tvrđavu, da bi poslije toga bio deportovan na austrijsku teritoriju u Staru Gradišku. Nadležne vojne vlasti su saopćile da je on u toku sukoba na austrijske vojnike pucao sa prozora kuće koja je njemu pripadala. Freeman nije bio uvjeren, pozivajući se na ono što je znao o njemu, da je baš Abdul-Hamid pucao, već je pretpostavljao da se zatekao u kući zajedno sa onima koji su otvarali vatru.

Freeman je napomenuo Layardu da bi prema odredbama opće amnestije od 9. novembra Abdul-Hamid trebao biti oslobođen. Međutim, to se nije desilo još ni 22. novembra, kada je Depolo napisao dopis austrijskom generalnom konzulu, a koji je kasnije proslijeđen u Britanski konzulat. Ipak, do oslobađanja Abdul-Hamida došlo je veoma brzo. Iz Freemanove depeše Layardu od 30. decembra 1878. godine vidi se da je Abdul-Hamid pušten na slobodu i da se vratio u mjesto stanovanja (Banja Luka). S obzirom da su na slobodu pušteni i ostali zarobljenici koji su bili obuhvaćeni proklamovanom amnestijom, teško se može zaključiti da je akt oslobađanja Abdul-Hamida bio rezultat njegovog posebnog statusa kao britanskog podanika, iako ne treba potpuno zanemariti ni utjecaj aktivnosti britanskog konzula Freemana i njegovo apeliranje na sprovođenje amnestije, do koje je došlo sa izvjesnim zakašnjenjem.⁶

***

---

⁶ *F.O. 195/1212, Freeman-Layardu, Bosna Serai, 30. December 1878, no. 79.*

Šta iz raspoloživih podataka možemo zaključiti (ili na nekim mjestima pretpostaviti) o Abdul-Hamidu i njegovoj porodici, te o okolnostima koje su ga dovele i omogućile mu da ostane da živi u Bosni?

Treba upozoriti da bi prvi dio narednih zaključaka mogao biti pouzdan, dok je drugi dio baziran na pretpostavkama. Počet ćemo od pretpostavke da se vjerovatno o Abdul-Hamidu nalazilo nešto podataka u Vilajetskom arhivu, koji je, nažalost, kao što je poznato, nestao nedavnim uništavanjem Orijentalnog instituta od strane Vojске Republike Srpske. Dalje, koliko mi je poznato, Abdul-Hamid je bio čovjek koji je do kraja osmanske uprave došao samoinicijativno u Bosnu iz najudaljenijeg kraja svijeta, da posluje i tu živi sa svojom porodicom na duže vrijeme, iako najvjerovatnije ne direktno iz zemlje rođenja (kao što je spomenuto, bio je Afganac, rođen u britanskoj Indiji).

Odgovor na osnovno pitanje motiva i načina njegovog dolaska iz poznatog možemo samo naslućivati. Iz izvornih podataka se vidi da je on u Bosnu došao prije 1863. godine i nije nam poznato čime se bavio prije 1876. godine, mada se iz njegove kasnije aktivnosti može naslućivati da je bio boljeg imućnog stanja. Potkraj osmanske vlasti u Bosni sigurno se bavio zakupom desetine na poljoprivredne proizvode “u nekim okruzima banjalučkog i bihaćkog sandžaka” i u vezi s tim poslovima bio je “uključen u više sudskih procesa, i sa osmanskim vlastima i sa domaćim privatnim licima.” On u to vrijeme ima ženu i sina i vlastitu kuću u Banjoj Luci, iz čega se da zaključiti da se bavio krupnim poslovima, posebno zbog zakupljivanja desetine na prostoru dva sandžaka. Ako pretpostavimo da je motiv dolaska Abdul-Hamida u Bosnu bio bavljenje poslovima zakupa, što bi bilo realno očekivati, jer je poslije prelaska desetine u državni porez nakon ukidanja spahija u Bosni od strane Omer-paše Latasa i popisa desetine 1851. godine⁷ otvoren prostor za osobe koje imaju novac da ga ulože i umnože u tom poslu,⁸ ostaje nerazjašnjeno nepogodno vrijeme njegovog dolaska. Naime, u periodu između 1860. i 1866. godine bilo je zabranjeno davanje desetine pod zakup kako bi se izbjegle zloupotrebe i preopterećenje stanovništva.⁹ Ostaje samo da izaberemo između dva odgovora – ili je Abdul-Hamid došao prije ukidanja zakupa desetine (izvor iz 1878. kaže da u Bosni živi duže od 15 godina, što ne ograničava njegov dolazak na 1863. godinu) ili se u početku bavio

---

⁷ Ahmed S. Aličić, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju: XVI/17, 1980, 129-141.

⁸ Državi treba novac, a kako je desetina naturalni porez, osobe s novcem (trgovci i neki drugi) pojavljuju se kao posrednici u ubiranju poreza između države i poreskih obaveznika. Zakupnici očekivano u tom poslu nastoje i zaraditi.

⁹ Ibrahim Tepić, *Trgovina Bosne i Hercegovine od 1856. do 1875. godine*. (Rukopis), 11, 38.

---

nekim drugim poslom, vjerovatno trgovačkim, jer je to bio dobar osnov za kasnije uključivanje u poslove sa zakupom desetine. Ne znamo čime se pored zakupa desetine bavio ni u periodu kada imamo više podataka o njegovoj aktivnosti (1876-78). Iako bi bilo logično da se bavio trgovinom (ako ništa, barem prodajom prikupljenih poljoprivrednih proizvoda na ime desetine), nama poznati izvori ga ne zovu trgovcem, već se koriste sintagme *izvjesni Abdul Hamid*, *pomenuti Abdul Hamid*, *britanski podanik Abdul Hamid*.

Zanimljivo je pitanje da li je Abdul-Hamid u Bosnu došao s porodicom ili ju je zasnovao u Bosni? Da li mu je žena Bošnjakinja ili nije? Zasiurno znamo da je on 1878. godine porodičan čovjek koji ima suprugu i vjerovatno poodraslog sina. Da li je imao više djece, izvori ne govore, iako to nije isključeno. Činjenica da je zajedno sa Abdul-Hamidom u augustu 1878. godine uhapšen i njegov sin u ubičajenim vremenima (manje turbulentnim) pouzdano bi odgovorila na navedeno pitanje na sljedeći način: Abdul-Hamid je u Bosnu došao s porodicom, suprugom i najmanje jednim muškim djetetom, jer, ako je njegov sin uhapšen, mora biti da je bio punoljetan, a u protivnom bi morao imati manje od dvanaest godina (pronalaženje supruge, trudnoća, rođenje djeteta), jer dijete ne bi moglo biti uhapšeno i još poslano izvan zemlje. Vjerovatno je tako i bilo. Iako su zabilježeni slučajevi da su okupacione trupe hapsile i zatvarale i malu djecu koja po svjedočanstvima nisu bila sposobna pušku nositi, a kamoli pružati otpor organiziranoj vojnoj sili,¹⁰ teško bi bilo pretpostaviti da je dijete, čak i da je uhapšeno, bilo deportovano izvan zemlje s ostalim muškarcima (u Staru Gradišku). Valja ukazati na to, iako nam se ova mogućnost čini malo vjerovatnom, da je Abdul-Hamid mogao u Bosni oženiti ženu koja je od ranije imala sina, jer prvi izvor spominje da je njegova supruga tražila oslobođenje njenog muža i sina (što ne mora značiti da je on i Abdul-Hamidov sin), a drugi i treći izvor ne spominju sina uopće, iako se i on vjerovatno nalazio među spomenutim puštenim civilima.

Sljedeće zanimljivo pitanje je Abdul-Hamidovo podaništvo. Poznato nam je zasiurno da je on dokazao kako je rođen u britanskoj Indiji, čime je od proljeća 1877. Osigurao sebi status britanskog podanika. Činjenica da do 1876. godine nikada nije dolazio u Britanski konzulat u Bosni i nije se predstavljao kao britanski podanik ima više dimenzija. Poznati podaci ukazuju na zaključak da do spomenutog sudskog spora Abdul-Hamidu nije bilo važno da ističe svoje britansko podaništvo; štaviše, ono mu je moglo i štetiti, jer kao stranac nije mogao ulaziti u poslove zakupa desetine. Tek kada je ušao u nerješive probleme u ostvarivanju svojih interesa, "sjetio se" da bi kao britanski podanik mogao iskoristiti zaštitu jedne od stranih sila koje su imale jak utjecaj kod osmanskih vlasti u Bosni. Posebno se to odnosi na Veliku Britani-

---

¹⁰ FO 195/1212, *Freeman-Layardu*, Bosna Serai, 22nd August 1878, no. 52.

---

ju, koja je percipirana kao prijateljska država. Kako smo već spomenuli, vjerovatno je dokazivanje podaništva trajalo duže od sudskog procesa (do proljeća 1877. godine), pa tada do kraja ne možemo vidjeti opravdanost Abdul-Hamidovih očekivanja. Iskazani odnos prema Abdul-Hamidu u slučaju njegovog hapšenja rasvjetljuje pitanje britanskog podaništva (državljanstva) u konkretnom slučaju. Abdul-Hamidovo hapšenje i poduzete aktivnosti konzulata pokazuju odgovornost predstavnika britanske vlasti i brigu prema onima koji su smatrani britanskim državljanima. Kada je bilo nesumnjivo da je Abdul-Hamid britanski podanik, on dobija konzularnu zaštitu, bez obzira na njegovu vjersku pripadnost (vjerujemo da je musliman). Na kraju analize Abdul-Hamidovog slučaja mogu se tumačiti i tadašnji odnosi između Britanskog i Austrijskog konzulata i posredno odnosi između dvije države, u to vrijeme saveznice. Sigurno je aktualno savezništvo utjecalo na brz i temeljit odgovor austro-ugarskog Generalnog konzulata o Abdul-Hamidovom slučaju (preko Vicekonzulata u Banjoj Luci), koji nam je na kraju pomogao u djelimičnoj rekonstrukciji njegovog života i aktivnosti u Bosni i Hercegovini. Nakon njegovog puštanja na slobodu i povratka u Banju Luku nismo bili u mogućnosti pratiti Abdul-Hamidovu dalju sudbinu, a i to vrijeme je u Bosnu i Hercegovinu donijelo brojne promjene i neke nove strance, pa slučaj Abdul-Hamida nema isti značaj kao ranije.

Iako nam nije poznat kontekst u kojem se Abdul-Hamid našao na strani protivnika austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, sama činjenica da je bio s te strane i da je njegova kuća bila uporište branilaca protiv okupacionih vojnika, daje nam za pravo da tvrdimo kako je on *u prijelomnim trenucima okupacije i otpora okupaciji svoju sudbinu i sudbinu svoje porodice vezao uz sudbinu Bošnjaka*. Vjerovatno su dugogodišnji boravak i sve što s tim ide utjecali da Abdul-Hamid neizvjesnost u kojoj su se našli Bosna i njeni stanovnici osjeti kao svoju neizvjesnost i opasnost za sebe i svoju porodicu. Mišljenje koje iznosi Freeman da on vjerovatno nije pucao na austrijske vojnike ne umanjuje ovaj zaključak. Nije izvjesno da je to tačno, jer se radi o pretpostavci britanskog konzularnog predstavnika, koja je Abdul-Hamidu trebala ići u prilog za njegovo oslobođenje. U krajnjoj liniji, to i nije odlučujuće, jer njegova spremnost da kuću stavi na raspolaganje braniteljima i da budu s njima u vrijeme oružanog okršaja doprinose opravdanosti spomenutog zaključka.

***

Iako postojanje stranaca u Bosanskom ejaletu/vilajetu nije bilo ekskluzivitet 19. stoljeća, promijenjene okolnosti i brojnost izvora različite provenijencije omogućili su dodatnu spoznaju o njima. Jedan od stranaca bio je i Afganac Abdul-Hamid. Rođen je u Britanskoj Indiji i bio je britanski podanik. Podaci zabilježeni u izvorima

Britanskog konzulata u Sarajevu 1878. godine, uz prepoznati ili mjestimice pretpostavljeni kontekst njegove povezanosti s Bosnom, omogućili su djelimičnu rekonstrukciju njegovog prisustva i djelovanja u Bosni. Koliko je poznato, on je bio čovjek koji je do kraja osmanske uprave iz najudaljenijeg kraja svijeta došao samoinicijativno u Bosnu, da u njoj živi na duže vrijeme, iako najvjerovatnije ne direktno iz zemlje rođenja. Abdul-Hamid je poslovao i živio s porodicom u Bosni više od deceniju i po, bavio se zakupom desetine, koji mu zakonski nije bio dopušten, a svoju sudbinu u prijelomnim trenucima okupacije i otpora okupaciji 1878. godine vezao uz svoju novu domovinu. Bio je uhapšen od strane austrougarske okupacione vlasti, a nakon proglašenja amnestije oslobođen sa ostalim učesnicima otpora okupaciji ■

ABDUL HAMID IN BOSNIA

Summary

Even though the existence of foreigners in the Bosnian eyalet/vilayet was not exclusive to the 19th century, the changed circumstances and the availability of numerous sources of different provenance allow us to gain more information about them. One of those foreigners was an Afghan called Abdul Hamid. He was born in British India and was a British subject. The data recorded in the sources of the British consulate in Sarajevo from 1878, along with a recognized or supposed context of his connection with Bosnia, enabled us to partially reconstruct his presence and activities in Bosnia. As far as it is known, he came of his own free will to live in Bosnia from the farthest part of the World and remained there until the end of the Ottoman rule. Abdul Hamid worked and lived with his family in Bosnia more than a decade and a half, engaged in the farming of the tenth which he was legally not allowed to do, and in the crucial moments of the occupation and resistance to the occupation in 1878 he tied his destiny to his new homeland. He was arrested by the Austro-Hungarian occupying government and after the proclamation of amnesty he was released together with other participants of the resistance ■